[7] filius eius, assiduis patris [8] obtestationibus eo est perductus, ut interire, quam Romanos non [9] experiri, mallet.

XXIII.

HANNIBAL.

ARGVMENTVM.

1. *Hannibal omnibus ducibus maior, superaturus Romanos, nisi invidia obstitisset.* 2. *Reges etiam contra Romanos concitavit, Philippum & Antiochum, cui hereditarium in Romanos odium pro fide faciendâ narravit.* 3. *Imperator factus, triennio Hispaniam subegit, Saguntum expugnavit, & relicto in Hispania fratre per Pyrenaeos & Alpes in Italiam copias duxit.* 4. *Apud Rhodanum, Padum, Trebiam, Trasimenum, & tandem apud Cannas Romanos vincit.* 5. *Fabio, a quo claudebatur, verba dat: Rufum, Gracchum, Marcellum superat.* 6. *In patriam revocatus vincitur a Scipione:* 7 *bellum componitur: Hannibal expraetor, metuens tradi Romanis, ad Antiochum profugit:* 8. *cui frustra Poenos tentat coniungere.* 9. *Antiocho fugato Cretensium avaritiam eludit,* 10 *& Prusiam concitat adversus Romanos:* 11 *contra Eumenem, Romana amicitia valentem dolo pugnat, serpentes navibus ho-*

---

quam gesta sunt, Liv. 21, 1. 7 *filius eius*) Val. Max. 9, 3. ext. 3. ait quatuor Hamilcaris filios fuisse, quos catulos leoninos in perniciem Romanorum alere se praedicarit. Sed propter immaturam eorum aetatem Hasdrubal successit & post eum Hannibal. 8 *obtestationibus*) i. e. per preces & monita cum adiuratione coniuncta. conf. Val. Max 9, 3. ext. 3. 9 *experiri*) pugnam cum iis tentare, & de imperio cum iis certare. Sic. Virg. Aen. 7, 434.

stium

ſtium immittens. 11 *Repetitus ab Romanis legatis, nec a Pruſia defenſus, veneno vitam finit:* 13 *incertum quo anno. Hic tot bellis diſtrictus vir etiam litteris operam dedit & libros ſcripſit: ipſius autem geſta ſcripſerunt multi.*

Hannibal Hamilcaris filius Carthaginienſis. Si I.
verum eſt, quod nemo dubitat, [1] ut populus Romanus omnes gentes virtute ſuperarit: non eſt inficiandum [2] Hannibalem tanto praeſtitiſſe ceteros imperatores prudentia, quanto populus Romanus antecedat fortitudine cunctas nationes. nam quotiescunque cum eo congreſſus eſt in 2
Italia, ſemper [3] diſceſſit ſuperior. [4] quod niſi domi civium ſuorum [5] invidia debilitatus eſſet; Ro-

---

Cap. I. 1 *dubitat, ut*) *Ut* pro *quod*, notante Lambino & ad Theſ. Fabri etiam Buchnero. Nam ita aliquando locuti veteres. Plin. Paneg. c. 8. *An dubium eſt, ut dare non poſſet imperium imperator?* Cic. pro S. Roſc. c. 41. *Non eſt veriſimile, ut Chryſogonus horum litteras adamarit.* Varro R. R. 1, 1. *verum dicit, ut hac ſcripſerit in agricultura.* C. 2 *Hann. praeſtitiſſe &c.*) de laude eius v. Liv. 21, 4; & 28, 12. Hannibal ipſe maximum Imp. Alexandrum M. Pyrrhum ſecundum, tertium ſe ipſum eſſe dixit apud Liv. 35, 14. In Luciani Dialogis mortuorum p. 246 ſqq. de praeſtantia bellica Alexander, Hannibal & Scipio inter ſe contendunt. 3 *diſceſſit ſuperior*) victor fuit Hannibal. Si non aliud, tamen proelium ad Nolam excipiendum eſt, de quo ita Cicero de Clar. Orat. c. 3. *Ut poſt Cannenſem illam calamitatem primum Marcelli ad Nolam proelio populus ſe Romanus erexit.* Adde Florum 2, 6, 29. C. 4 *quod niſi*) idem ac: *niſi*, vel *equidem niſi*, *quod* tanquam fulcrum adiunctum eſt. Sic 18, 8, 2. 5 *invidia*) Iuſtin. 38, 4, 6. *Hannibalem ſexdecim annis Italiae victorem immoratum, & quin ipſam caperet urbem, non Romanorum illi vires*

manos videtur ſuperare potuiſſe. ſed *multorum*
3 *obtrectatio devicit unius virtutem.* Hic autem
velut hereditate relictum [6] odium paternum erga
Romanos [7] ſic confirmavit, ut prius animam,
quam id depoſuerit: qui quidem cum patria pul-
ſus eſſet, & [8] alienarum opum indigeret, nun-
quam deſtiterit [9] animo bellare cum Romanis.

II. Nam ut omittam [1] Philippum, quem abſens
hoſtem reddidit Romanis: omnium his tempo-
ribus potentiſſimus rex [2] Antiochus fuit. hunc
tanta cupiditate incendit bellandi, ut [3] usque a
2 rubro mari [4] arma conatus ſit inferre Italiae, ad
quem cum [5] legati veniſſent Romani, qui de eius
voluntate explorarent, darentque operam con-
ſiliis clandeſtinis, ut Hannibalem in ſuſpicionem
regi adducerent, tanquam ab ipſis corruptum

---

obſtitiſſe, ſed domeſticae aemulationis atque invidiae ſtudium. C. 6 *odium*) de ſimili odio haereditario Vellei. 1, 1, 2; Tac. An. 16, 28, 2 7 *ſic confirmavit*) adeo implacabile & inexpiabile ſuſcepiſſe dicendus eſt. 8 *alienarum opum*) Antiochi & Pruſiae. *C.* 9 *animo*) inimica mente magis quam corpore, uti eſt 18, 4, 2.

Cap. II. 1 *Philippum*) Demetrii Macedonis Regis filium; de quo autor per praeteritionis formulam nihil vult dicere; de eius bello cum Romanis. v. Iuſtin. 29, 2, 7; & 30, 3. & 4 Epit. Liv. 29 & 31. 2 *Antiochus*) cognomine Magnus, Aſiae rex, de quo Iuſtin. l. 29 ſqq. Flor. 2, 8; Liv. epit. 33. S. Aur. Vict. vir. ill. c. 54. 3 *usque a rubro mari*) v. Curtium 8, 9, 14. & ibi notata. *C.* 4 *arma inferre*) bella ſuſcipere adverſus Italiam. 5 *legati*) P. Villius Epheſi convenit Hannibalem: P. Sulpitius Pergami aeger ſubſtiterat.

alia

alia atque antea ſentire: [6] neque id fruſtra feciſſent, idque Hannibal comperiſſet, ſeque ab interioribus conſiliis ſegregari vidiſſet: [7] tempore 3
dato adiit regem, eique, cum multa de fide ſua & odio in Romanos commemoraſſet, hoc adiunxit: *pater*, inquit, *meus Hamilcar* [8] *puerulo me, utpote non amplius novem annos nato, in Hiſpaniam imperator proficiſcens* [9] *Carthagine. Iovi optimo maximo hoſtias immolavit, quae divina res dum* 4
conficiebatur, quaeſivit a me, vellemne ſecum caſtra proficiſci? id cum libenter [10] *accepiſſem atque ab eo petere coepiſſem, ne dubitaret ducere:* tum ille, *faciam*, inquit, *ſi fidem mihi, quam poſtulo, dederis, ſimulque* [11] *ad aram adduxit, apud*

Quidam aiunt Scipionem Africanum quo[illegible]tioni interfuiſſe, & Epheſi cum Hannibale conoc[illegible] eſſe. *Liv.* 35, 13, 14; *Appian. Syr. p.* 148 *ed. Toll.* C. Cum illis ipſis legatis primario miſſis ad Antiochum & reſponſum eius exſpectantibus *ſaepius colloquebatur Hannibal, ignarus, quod familiaritate Romana odium ſibi apud regem crearet &c.* v. Iuſtin. 31, 4; & Frontin. 1, 8, 7. 6 *neque id fruſtra*) ſc. id iam aſſecuti apud regem, ut Hannibalem veluti hoſtem proditoremque ſuum odiſſet. v. Liv. l. c. & Iuſt. l. c. 7 *tempore dato*) *occaſione*, ἐν καιρῷ. C. 8 *puerulo me*) puero IX. annorum, *Hamilcare c.* 3, [illegible]; & *Liv.* 2, 1. C. Adde Val. Max. 9, 3. ext. 3; Aur. Vict. Vir. ill. c. 42. 9 *Carthagine*) ibi iuraſſe Hannibalem in Eliſae templo media urbe ſito, dicit Silius 1, 99. 10 *accepiſſem*) i. e. audiviſſem. Supra 20, 2, 2 eſt *auribus accipere.* 11 *ad aram*) Ritus iurandi ad aram, quam tenebant vel tangebant. Cic. pro Flacco c. 36. *qui ſi aram tenens iuraret, crederet nemo.* Id Livius ait 1, 1. Hannibalem *tactis ſacris* iure iurando adactum eſſe. Adde ſupra

quam

quam sacrificare instituerat: eamque ceteris remo-
tis, tenentem, iurare iussit, nunquam me in amicitia
5 *cum Romanis fore. id ego* [12] *iusiurandum patri*
datum usque ad hanc diem ita servavi, ut nemini
dubium esse debeat, quin reliquo tempore [13] *eadem*
6 *mente sim futurus. quare si quid amice de Romanis*
cogitabis; non imprudenter feceris, [14] *si me celaris.*
cum [15] *quidem bellum parabis, te ipsum* [16] *frustra-*
beris, si non me in eo [17] *principem posueris.*

III. Hac igitur aetate cum patre in Hispaniam profectus est, cuius post obitum, Hasdrubale imperatore, suffecto, equitatui omni praefuit. [2] hoc quoque interfecto, exercitus summam imperii ad eum detulit. [3] id Carthaginem delatum, publice

---

Dione c. 8. C. Adde Bernegg. ad Iustin. 24, 2, 8; Turnebi Adverf. 16, 10. & 19; &c. 12 *iusiurandum datum*) *den abgelegten oder geschwornen eid.* Sic Plaut. Most. 5, 1, 36; Ter. Hec. 4, 4, 75. 13 *eadem mente sim fut.*) eandem sententiam sim retenturus. 14 *si me celaris*) si mihi finas ignota esse consilia tua de gratia cum Romanis concilianda. 15 *quidem*) hoc loco est *autem, vero.* Supra Conone c. 2, 2. de hac notione diximus. C. 16 *frustraberis*) decipies, falles; Sic Cic. Acad. 4, 20. 17 *principem posueris*) omnibus aliis praeferendum statueris.

Cap. III. 1 *suffecto*) in demortui Hamilcaris locum constituto. Sic Liv. 2, 8. *suffectus in Lucretii locum Horatius Pulvillus.* Iustin. 22, 1, 12. *ut in locum demortui ducis sufficeretur.* C. conf. Cic. fam. 5, 10. 2 *hoc quoque &c*) sc. Hasdrubale, de cuius morte supra 22, 3, 3. Tunc demum Hannibal ab exercitu accepit imperium, ut ibidem dicitur. 3 *id delatum*) Cum id militum factum nuntiaretur, frustra se opposuit Hanno, alterius factio-

com-

comprobatum eſt. Sic Hannibal [4] minor quin- 2
que & viginti annis natu, imperator factus proxi-
mo triennio omnes gentes Hiſpaniae bello ſube-
git. [5] Saguntum, foederatam civitatem, vi expu-
gnavit. tres exercitus maximos comparavit. Ex 3
his unum in Africam miſit, alterum cum Hasdru-
bale fratre in Hiſpania reliquit, tertium in Ita-
liam ſecum duxit. [6] ſaltum Pirenaeum tranſiit.
[7] quacunque iter fecit, [8] cum omnibus incolis
conflixit. neminem, niſi victum, dimiſit. Ad 4
Alpes poſteaquam venit, quae Italiam a Gallia

---

nis princeps. v. Liv. 21, 3. & 4. 4 *minor XXV. annis natu*) Ita cum Lambino cenſemus noſtrum convenienter rationi & ſententiae Ciceronis dixiſſe, ut ſupra de Regibus c. 2. n. 3 notatum eſt. *Alii minor XXV. annis* (vel *annos*) *natus* C. 5 *Saguntum foederatam civ.*) Liv. 21, 2. *Cum Hasdrubale* (ſucceſſore Hamilcaris) *foedus renovaverat populus Romanus, ut finis utriusque imperii eſſet amnis Iberus, Saguntinisque mediis inter imperia duorum populorum libertas ſervaretur.* Saguntus autem ultra Iberum ſita prope Valentiam & Durium flumen. *Plin.* 3, 3. De foedere cum Romanis apud Polybium diſputatur 3, 21. ſqq. in utramque partem. Adde Livium 21, 18. C. Adde Flor. 2, 6, 3 ſqq. Val. Max. 6, 6. ext. 1. 6 *ſaltum Pyrenaeum*) iuga ſive montes Pyrenaeos, qui Hiſpanias Galliasque diſterminant, promontoriis in diverſa proiectis. *Plin* 3, 4; qui etiam 4, 10. aeque ac noſter *ſaltum Pyrenaeum* vocat. C. 7 *quacunque*) per quamcunque regionem vel locum. Sic. Cic. Verr. 1, 16. 8 *cum incolis conflixit*) Non cum omnibus, qua iter fecit. Nam multos etiam *metu aut pretio pacavit*, Liv. 21, 26. Nec aliter Polybius 3, 41. Ἀννιβᾶς παραδόξως τοὺς μὲν χρήμασι πείσας τῶν Κελτῶν, τοὺς δὲ βιασάμενος.

ſeiungunt, [9] quas nemo unquam cum exercitu ante eum, praeter [10] Herculem Graium, tranſierat: quo facto is hodie [11] ſaltus Graius appellatur: [12] Alpicos, conantes prohibere tranſitu, concidit, loca pateſecit, itinera muniit, effecitque, ut ea [13] elephantus ornatus ire poſſet, qua antea unus

---

9 *quas nemo cum exercitu*) Haec Polybius 3, 48. ψεῦδος, *mendacium* vocat, quia Galli ſemel & iterum, ante Hannibalis adventum, cum magnis exercitibus in Italiam per Alpes tranſierint, & a multis gentibus ipſae Alpes inhabitentur. Similiter Hannibal apud Livium 21, 30. ait, *advenas Italiae cultores has ipſas Alpes ingentibus ſaepe agminibus cum liberis ac coniugibus, migrantium modo, tuto transmiſiſſe.* C. 10 *Herculem Graium*) Fabula videtur eſſe, quae de Herculis exercitu, Alpes transgreſſo, narrantur. Ipſe Livius 5, 34. de Alpis itineribus diſſerens, *niſi*, inquit, *de Hercule fabulis credere libet* C. 11 *ſaltus Graius*) Plinius 3, 17. *Salaſſorum Auguſta Praetoria, iuxta geminas Alpium fores, Graias atque Poeninas. His Poenos, illis Herculem transiſſe memorant.* Ita Plinius ex vulgari traditione. Livius autem 21, 38. diſputans de Alpium tranſitu Hannibaliano, negat Poeninas quasdam a Poenis dici, ſed *Penninas* potius a Deo Pennino, qui in ſummo vertice colebatur. Nec veriſimile illi eſt, Hannibali per illas (aut proximas Graias) patuiſſe tranſitum, utpote ſemigermanis gentibus obſeptas. Alii ergo non per Salaſſos, ſed per Taurinos iter habuiſſe credunt, quibus & Livius adſentitur. Penninae autem Alpes ſunt ſummae & ſeptemtrionales, inde Graiae, poſt Salaſſi, Cottii, Taurini populi magis atque magis vergentes in auſtrum. C. 12 *Alpicos*) ſc. incolas in montibus, alii malunt *Alpinos*. 13 *elephantus ornatus*) armatus, ſive turri & aliis ad proelium neceſſariis rebus inſtructus. *Sic ornare claſſem*, Cic. pro Lege Manil. c. 4. dixit, *ausrüſten*: *ornata exercitu & pecu-*

homo

homo inermis vix poterat [14] repere. hac copias traduxit, in Italiamque [15] pervenit.

[1] Conflixerat apud [2] Rhodanum cum P. Cor- IV.
nelio Scipione [3] Cos. eumque pepulerat. Cum hoc eodem de [4] Clastidio apud [5] Padum [6] decer-

---

nia provincia, in Pison. c. 2. C. Adde supra 14, 9, 3; de *exercitu* Tac. H. 3, 63, 2; de *equo* Gell. 5, 2; de *Asinis* Cat. de R. R. c. 10. 14 *repere*) manibus pedibusque propter angustias viarum ac montium perreptare. 15 *pervenit*) quindecim diebus consumptis in Alpium transitu.

Cap. IV. 1 *Conflixerat apud Rhod.*) Nec Polybius neque Livius quidquam habent de hoc Hannibalis cum Scipione proelio. Ad Rhodani ostia victi Numidae a CCC Romanis, *Liv.* 21, 29 sed heic Scipio non pulsus est. Galli quidem Romanorum socii fugati c. 28. sed sine Romanis erant, nec Scipio ibidem pulsus. Vitabat enim, antequam in Italiam venisset, pugnam Hannibal cum Romanis; ideoque adversa ripa Rhodani mediterranea Galliae petebat, minus obvium fore Romanum credens. v. Liv. 31. C. 2 *Rhodanum*) fl. Galliae, *die Rhone*. 3 *Cos.*) Consule, ita abbreviatur. 4 *Clastidio*) Lambino suspecta vox *Clastidii*, & aliunde forsan inculcata. Si salva, putat legendum *non longe a Clastidio*. At quomodo proelium apud Ticinum in Transpadana commissum nominari potest a Clastidio, vico vel oppido Cispadanae? Propiora Pado, & nobiliora Placentia & Victumniae, *Liv.* 21, 57. Quare, quod libri veteres *Clastidio* tantum habent, sine praepositione: Puteanum sequimur, qui primus *De* praefixit, ut sensus referatur, *de Clastidio*, id est, *propter Clastidium* tanquam horreum Romanorum, pugnatum apud Ticinum fuisse. Livius enim 21, 48. *Hannibal ad Clastidium vicum, quo magnum frumenti numerum congesserant Romani, mittit.* C. 5 *apud Padum*) ad Ticinum fluvium, qui ex Verbano

nit-

2 nit: ſaucium inde ac fugatum [7] dimittit. Tertio idem Scipio cum collega [8] Tiberio Longo apud [9] Trebiam adverſus eum venit. cum his [10] manum conſeruit: utrosque profligavit. inde per [11] Ligures [12] Apenninum tranſit, petens [13] Etru-
3 riam. hoc itinere adeo gravi [14] morbo afficitur oculorum, ut poſtea nunquam [15] dextero aeque bene uſus ſit. qua [16] valetudine cum etiam tum

---

lacu decurrens, ex adverſo Claſtidii in Padum effunditur. Forte haud longiſſime ab oſtio pugnatum fuit, ut *Pado* aeque noſter ſignare proelium, ac ceteri *Ticino*, potuerit. *C.* 6 *decernit*) *confligit, proelium committit*, ut noſter Eumene c. 9, 6; & Curt. 3, 2, 1. Vide ibidem notata. *C.* 7 *dimittit*) in manus hoſtium veniſſet, niſi filius periclitantem ſervaſſet. v. Rupert. ad Flor. p. 345. 8 *Tiberio*) Tib. Sempronius dicitur Liv. 21, 52 ſqq. Flor. 2, 6, 12; Aur. Vict. c. 42, 4. 9 *Trebiam*) amnem Ciſpadanum, qui ad Placentiam Pado miſcetur. *C.* 10 *manum conſeruit*) i. e. *proeliatus eſt*. Sic ſupra 14, 8, 4; 17, 3, 6. 11 *Ligures*) populi quondam fuerant ubi nunc eſt regio reipublicae Genuenſis. 12 *Apenninum*) montem, qui totam fere Italiam permeat. v. Tab. IV. 13 *Etruriam*) regionem Italiae, ad mare inferum ſc. Tyrrhenum verſam. vid. Tab. IV. *Thuſcia* quoque & *Tyrrhenia* dicta Ital. *Toſcana*, cuius hodie metropolis *Florentia*. 14 *morbo oculorum*) ob vernam aeris intemperiem. Liv. 22, 2. 15 *dextero aeque bene*) ſc. *ac antea*, vel *ac ſiniſtro oculo*. Liv. I, c. 3. *altero oculo capitur*. Polyb. 3, 79. ἐστερήθη τῆς μιᾶς ὄψεως. Unde ſubſecuta proelia & Romanorum clades, Silius 4, 722, appellat *amiſſis numerosa piacula viſus*. *C. Luſcus* factus eſt. v. Iuvenal. 10, 158. Hinc ſimile oris dehoneſtamentum Civilis ſibi gloriae duxit, Tac. H. 4, 13, 3. conf. A. 2, 9, 2; & 3, 20, 4. de Decrio; Gell. 27, 2, de Sertorio & Philippo Mac. 16 *valetudine*

premo-

premeretur, [17] lecticaque ferretur, C. Flaminium cos. apud [18] Trasimenum cum exercitu [19] insidiis circumventum [20] occidit neque multo post C. Centenium [21] propraetorem, cum delecta manu saltus occupantem. hinc in [22] Apuliam pervenit. Ibi obviam ei venerunt duo Consules: C. Terentius & L. Paulus Aemilius. Vtriusque exercitus uno 4
[23] proelio fugavit: Paulum consulem occidit, & aliquot praeterea [24] consulares. in his Cn.

---

sc. adversa. Sic 26, 4, 2. *valetudine premi* est *aegrotare.* 17 *lectica ferretur*) Sic Alexander ap. Curt. 7, 6, 8. Scipio ap. Liv. 24, 42. conf. Val. Max. 2, 8, 2. 18 *Trasimenum*) lacum Etruriae prope Perusiam. C. 19 *insidiis circumventum*) De his insidiis v. Liv. 22, 4. C. 20 *occidit*) Liv. c. 1. *Romanus se circumventum esse sensit*, & c. 6. *Insuper eques consulem lancea transfixit.* C. Praeterea de hac clade v. Flor. 2, 6, 13; Val. Max. 1, 6, 6; Cic. de N. D. 2, 3; de Div. 1, 35; Sen. de Ira 2, 5; Ovid. Fast. 6, 761. 21 *propraetorem*) ita plane codex Ernstianus: vulgo praetorem. Sed ordinarios tum honores non gessisse, testis Appianus est Hannibaliano p. 551. ubi τινὰ τῶν ἐπιφανῶν ἰδιωτῶν appellat. C. conf. Liv. 22, 8. 22 *Apuliam*) regionem Italiae ad mare superum s. Adriaticum, in qua *Cannae*, ignobilis vicus, ingenti Romanorum clade nobilitatus. 13 *proelio*) ad Cannas Apuliae vicum C. De memorabili hoc proelio v. Liv. 22, 4 sqq. Flor. §. 13; Vellei 1, 9, 3; Val. Max. 1, 1, 16; 3, 4, 4: 4, 5, 2; 7, 4. ext. 2; 7, 6, 1; Cic. Off. 3, 32; Front. 2, 2, 7; Sil. lib. toto 9. 24 *consulares*) viros ex habitu consulari dignitate conspicuos. Tunc tres modii annulorum aureorum ab occisis collecti. v. Liv. 23, 12; Flor. §. 18; Plin. 33, 1.

Ser-

Servilium Geminum, qui anno ſuperiore fuerat conſul.

V. Hac [1] pugna pugnata, [2] Romam profectus nullo reſiſtente; in propinquis [3] urbis montibus moratus eſt. Cum aliquot ibi dies caſtra habuiſſet, & reverteretur [4] Capuam: [5] Q. Fabius Maximus dictator Rom. in [6] agro Falerno ſe ei

---

Cap. V. 1 *pugna pugnata*) pari modo Cic. pro Muraena c. 16. *ex omnibus* (Pompeii) *pugnis vel acerrima mihi videtur illa, quae cum rege commiſſa eſt & ſumma contentione pugnata.* C. Sic & Plaut. Amph. 1, 1, 97. 2 *Romam profectus*) non ſtatim a pugna Cannenſi, ſed Campaniae prius fomentis & deliciis enervatus. Dubium enim non erat, quin intra quintum a pugna diem epulari in Capitolio potuiſſet, ſi uti victoria ſciviſſet Hannibal, quemadmodum ſciebat vincere. *Flor.* 2, 6, 19 ſqq. C. Adde Liv. 23, 45; & Val. Max. 9, 1. ext. 1. 3 *urbis montibus*) ad flumen Anienem. *Liv.* 26, 10. & 11. C. Ad tertium ab urbe lapidem. v. Liv. 26, 10; Aur. Vict. l. c. Hinc proverbium: *Hannibal ad portas*, Cic. Phil. 1, 5; & de Fin. 4, 9. 4 *Capuam*) in urbem Campaniae. v. Tab. IV. Hinc dictum eſt: *Capuam Hannibali Cannas fuiſſe*, Flor. §. 21. 5 *Q. Fab. Max. dictator*) aut potius *prodictator*, ut Livius exponit 22, 8; *quia conſul*, inquit, *aberat, a quo uno dici poſſe videbatur; nec dictatorem populus creare poterat; quod nunquam ante eam diem factum erat, prodictatorem populus creavit Q. Fabium Maximum.* Ceterum ſemel monuiſſe ſatis ſit, noſtrum in cladibus & geſtis Romanorum ab ordine & temporum ratione nonnunquam diſceſſiſſe. Fabius enim prodictator fuit ante proelium Cannenſe. C. 6 *agro Falerno*) Campaniae feraciſſima vini parte inter Lirim & Vulturnum. Florus 2. 6, 28. *per Falernos Gauranosque ſaltus ſic maceravit* (Fabius) *Hannibalem, ut, qui frangi virtute non poterat, mora comminueretur.* C. Idem Fabius obie-

obiecit. Hic clausus [7] locorum angustiis, noctu 2
sine ullo detrimento exercitus [8] se expedivit. Fabio callidissimo imperatori [9] verba dedit. namque [10] obducta nocte, [11] sarmenta in cornibus [12] iumentorum deligata incendit, eiusque generis multitudinem magnam [13] dispalatam immisit. quo [14] repentino obiectu viso, tantum terrorem [15] iniecit exercitui Romanorum, ut egredi extra vallum nemo sit ausus. Hanc post rem 3
gestam non ita multis diebus, M. Minucium Rufum Magistrum equitum, [16] pari ac dictatorem

---

ideo *cunctator* dictus. Flor. ibid. & Aur. Vict. c. 43. 7 *locorum angustiis*) quas Hannibal non praeviderat, Fabius autem quatuor millibus militum occupaverat, ut ille ληφθεὶς, *captus & deprehensus* esset inter Fabii exercitum, & fauces a Fabianis obsessas. *Appian. Hannib. p.* 556. 8 *se expedivit*) evasit cum copiis salvis atque integris. Sic 18, 5, 3. 9 *verba dedit*) *fefellit* eum & elusit. Phrasis ideo nata, quia eos, quos fallere animus est, verbis saepe circumvenire solemus. 10 *obducta nocte*) Poetica haec phrasis est, quae noctem quasi velum nobis proponit, quod super totum orbem extenditur, ne radios suos lumen ei immittat. Sic Curt. 8, 13, 25. 11 *sarmenta*) Appianus c. l. δᾶδας, *faces*. C. 12 *iumentorum*) al. *invencorum*. Polybius & Livius 22, 16. *boves* vocant. 13 *dispalatam*) vagantem in agris. Vide supra 6, 1, 2. C. 14 *repentino obiectu*) subito spectaculo, specie ex improviso obiecta. 15 *iniecit*) concitavit, attulit. 16 *pari ac dictatorem imperio*) Magister equitum alias dictatori parebat. *Eutrop.* 1, 11. huic autem Minutio extra ordinem aequalis potestas data fuit. Polyb. 3, 103. τότε γενέσθαι τὸ μηδέποτε γεγονὸς, αὐτοκράτορα γὰρ κἀκεῖνον κατέστησαν, καὶ δὴ δύο δικτάτορες ἐγεγόνεισαν ἐπὶ τὰς αὐτὰς πράξεις. *Tunc factum*, im-

imperio, dolo [17] productum in proelium, fugavit. Ti. Sempronium Gracchum [18] iterum consulem, in [19] Lucanis absens [20] in insidias inductum sustulit. M. Claudium Marcellum [21] quin-

---

quod nunquam antea. Nam & huic (magistro equitum) *absolutam potestatem dederunt, atque ita duo dictatores unum bellum administrarunt.* Appianus Hannib. p. 555. senatus dictatori magistrum equitum voluit ἴσον ἰσχύειν, *parem potestate esse.* Male autem cessit haec exaequatio. Nam ipse Minucius re male gesta ad Fabii castra se contulit & plebiscitum, quo aequata potestas fuerat, primus abrogavit. *Liv. 22, 30. C.* 17 *productum in proelium*) MSS. *productum*: vulgo *perductum* legebatur. Est autem opportuno loco in apertum perlicere, ut armis peti, capi aut caedi possit. Caesar Gall. 3, 100. *longius productam, unam* (navem) *cepit.* Dolum & insidias narrat Livius 22, 28. & maiorem cladem Hannibal Romanis intulisset, nisi mature Fabius temerario magistro equitum auxilium [illegible]isset, ut confessus fuerit Hannibal, *ab se* [illegible] *se a Fabio victum.* Ibidem c. 29. *C.* 18 [illegible] i. e. secunda vice conf. aut procon[illegible] Appianus Hannib. pag. 5, 76. ἀνθύπατος. *C.* 19 [illegible]*canis*) sc. regionibus Italiae. vid. Tab. IV. 20 *in insidias inductum*) per Flavium Lucanum, cui fidem habuit Ti. Gracchus, ut ex castris cum lictoribus prodiret & turma equitum, tanquam cum primoribus Italorum, quos ille ad Romanos reditum ab Hannibale parare simulaverat, loco a conspectu amoto, collocuturus. Res *absente* Hannibale per Magonem gesta, qui *exanimem* consulem *exemplo ad Hannibalem misit, ponique cum captis simul fascibus ante tribunal imperatoris iussit.* Liv. 25, 16. *C.* 21 *quinquies cons*) Non solum *quartum, quintum consul* dicitur, quod Gellius 10, 1. commendat; verum etiam *quater; quinquies.* Sic *ter consul* Plin. 13, 12. quies

quies consulem, [22] apud Venusiam pari modo interfecit. [23] Longum est enumerare proelia. Quare hoc unum [24] satis erit dictum, ex quo intelligi possit, quantus ille fuerit. Quamdiu [25] in 4
Italia fuit, nemo ei in acie [26] restitit, nemo adversus eum post [27] Cannensem pugnam in campo castra posuit.

Hic [1] invictus patriam defensum revocatus, VI.
bellum gessit adversus [2] P. Scipionis filium, quem ipse primum [3] apud Rhodanum, iterum apud Padum, tertio apud Trebiam fugaverat. Cum hoc

---

& 16, 40. Tac. A. 14, 56, 1; & *sexies consul Marius*, Eutrop. 5, 2, 4. quod contra A. Schottum notamus, qui *quintum* reponendum putat. 22 *apud Venusiam pari modo*) Venusia, Horatii poetae patria, in Apulorum & Lucanorum confinio sita; *par modus* insidias notat a Livio 27, 26 sq. commemoratas, quibus lancea consul confixus fuit. C. 23 *longum est*) nimis prolixum & mora molestum. Sic Ter. Andr. 5, 6, 13. 24 *satis erit*) sufficiet hoc unum dixisse. 25 *in Italia fuit*) *Italiam per annos sexdecim variis cladibus fatigavit*, Iustin. 44, 5, 6. 26 *restitit*) eius impetum sustinuit, aut vincendo resistere potuit. 27 *Cannensem*) apud Cannas in Apulia habitam. v. c. 4, 4.

Cap. VI. 1 *invictus*) Sic eundem vocat Cic. de Leg. Agr. c. 35. At certe *a Fabio fractus, a Val. Flacco repulsus; a Gracchо & Marcello fugatus*, &c. v. Aur. Vict. c. 42. 2 *P. Scipionis filium*) qui victo Hannibale subactaque Africa *Africanus* dictus est. 3 *apud Rhodanum* &c.) conf. de his pugnis cum Scip. patre & de his locis c. 4, 1. & 2. Sed filius ex Hispania in Africam profectus Carthaginienses iam pluribus proeliis vicerat.

4 exhauſtis iam patriae facultatibus, cupivit 5 in-
praeſentiarum bellum componere, quo valentior
poſtea congrederetur, in colloquium convenit,
3 6 conditiones non convenerunt. Poſt id factum
paucis diebus apud 7 Zamam cum eodem con-
flixit: pulſus (8 incredibile dictu) biduo & dua-
bus noctibus 9 Adrumetum pervenit, quod abeſt
4 a Zama circiter 10 millia paſſuum trecenta. In

---

4 *exhauſtis facultatibus*) conſumptis diuturno bello opibus. 5 *inpraeſentiarum*) Iac. Perizonio ad Sanctii Minervam p. 117. minus placet, me Prolegom. Cur. Poſter. de analogia vocis *impraeſentiarum* dubitaſſe; nam ait analogam eſſe & ſexti caſus verbum *tempore*. Cedam clariſſimo amiciſſimoque viro, ſi exemplo vel veſtigio quodam probatum fuerit, Latinos *tempus praeſentiarum*, vel etiam *tempus praeſentiae* dixiſſe, ut praeſens momentum ſignificarent. Ceterum praeſidia vocis *inpraeſentiarum* ipſe in Antibarbaro & Curis Poſterioribus ex Catone R. R. c. 144; Fannio apud Priſcianum lib. 13; Tacito A. 4, 59, 4; & Apuleio pluribus locis, commendavi, *C.* 6 *conditiones non convenerunt*) i. e. de pacis conditionibus non conſenſit cum Scipione. Sic Liv. 30, 40. *Si conditiones convenirent pacis.* Iuſtin. 30, 3, 13. *pax non convenit.* 7 *Zamam*) Zama Numidiae urbs mediterranea, arx regni, *Salluſt. Iug.* 56. & poſtea Iubae regia, *Hirt. Afr. c.* 91. quinque dierum itinere ab Carthagine diſtans, *Liv.* 30, 29. Pugnam Zamenſem deſcribunt Polybius 15, 9 ſq. & Livius 30, 32. fugam Hannibalis, idem *cap.* 35. Appianus Pun. p. 40. *C.* 8 *incredibile dictu*) exaggerandi formula. 9 *Adrumetum*) oppidum Byzacii ad mare, ubi partem copiarum ad frumenti cuſtodiam habebat. *Appian. p.* 41. *C.* 10 *millia paſſuum trecenta*) σταδίους τρισχιλίους, *tria millia ſtadiorum.* Appianus habet c. l. De diſtantiis Carthaginis & Zamae ha

hac fuga [11] Numidae, qui ſimul cum eo ex acie exceſſerant, inſidiati ſunt ei: quos non ſolum effugit, ſed etiam [12] ipſos oppreſſit. Adrumeti reliquos ex fuga collegit. novis [13] delectibus paucis diebus multos contraxit.

Cum [1] in apparando acerrime eſſet occupatus, VII
Carthaginienſes [2] bellum cum Romanis compoſuerunt. Ille nihilo ſecius exercitui poſtea praefuit, resque in Africa geſſit: itemque Mago frater eius, usque ad [3] P. Sulpicium & C. Aurelium conſules. [4] His enim magiſtratibus legati Carthaginienſes Romam venerunt, *qui ſenatui populoque Romano gratias agerent, quod cum bis pacem fecisſent*, ob eamque rem [5] corona aurea [6] eos

---

ſupra ex Livio dictum: Adrumetum autem recedit a Carthagine in ortum hibernum. *C.* 11 *Numidae inſidiati*) Appianus c. l. dicit Brutios Hiſpanosque equites, fugae ſuae comites, timuiſſe, ne ſe vinctum Scipioni dederent, ut veniam praeteritorum merentes, victoris gratiam inirent. *C.* 12 *ipſos oppreſſit*) qui eum opprimere conati ſunt. *13 delectibus*) *delectus* hic non ſelectionem militum, ſed conquiſitionem ſignificat.

Cap. VII. *1 in apparando*) i. e. in eo, ut quaevis neceſſaria in bello appararet. 2 *bellum compoſuerunt*) quibus conditionibus, habet Eutropius 3, 12; & plenius Livius 30, 37. C. Haec pax conſentiente Hannibale facta, ut apparet ex Livii l. c. *3 P. Sulpicium & C. Aurelium*) Hos conſules Livius 31, 5. anno V. C. 540. ponit, quo bellum contra Philippum Macedoniae regem initum fuit. C. 4 *his magiſtratibus*) i. e. cum hi conſulatum gererent. *5 corona aurea*) quod ſignum victoriae & virtutis erat. Liv. 31, 15 *Rhodiorum populus corona aurea virtutis gratia donatus.* Curt. 4, 5, 11.

donarent, ſimulque peterent, *ut* [7] *obſides eorum*
3 [8] *Fregellis eſſent, captivique redderentur.* [9] His
ex ſenatus conſulto reſponſum eſt: [10] *munus eo-*
rum gratum acceptumque eſſe: obſides, quo loco
rogarent, futuros; captivos non remiſſuros, quod
Hannibalem, cuius opera ſuſceptum bellum foret,
inimiciſſimum nomini Romano, & nunc [11] *cum*
imperio apud exercitum haberent, itemque fra-
4 *trem eius* [12] *Magonem.* Hoc reſponſo Carthagini-
enſes cognito, Hannibalem domum Magonem-
que revocarunt. Hic, [13] ut rediit, [14] praetor factus

Graeci *decernunt ut XII. legarentur ad regem, qui coronam auream donum victoriae ferrent. C.* conf. Curt. 4, 2, 2; & Iuſtin. 11, 10, 10. cum not. Bernegg. 6 *eos*) ſc. Romanos. 7 *obſides*) Obſides centum pacis conditionibus poſtulaverat Scipio, ſuo arbitratu eligendos. *Liv.* 30, 37. qui Norbae cuſtodiebantur. Legati Carthaginienſium petunt, ut a Norba, ubi parum commode eſſent, alio traducerentur. *Liv.* 32, 2. *C.* 8 *Fregellis*) Fregellas Campaniae ſive novi Latii mediterraneum oppidum. nominatim cuſtodiae obſidum deſignantur. *C.* 9 *his*) legatis Carthaginienſium. 10 *munus*) coronae aureae donum. 11 *cum imperio*) nam praefuit exercitui & res publice adminiſtravit. vid. n. 1. 12 *Magonem*) Noſtro frater Hannibalis ſuperſtes eſt & heic, & c. 8. At Livio 30, 19. in Inſubria vulneratus, & ex vulnere circa Sardiniam mortuus. *C.* 13 *ut rediit*) ſcil. Carthaginem poſt ſex & triginta annos, quam inde parvus cum patre exierat. Oroſ. 4, 19. 14 *Praetor factus eſt*) *Praetor* noſtro civilis magiſtratus eſt, quia ab exercitu revocatus Hannibal praetor fit. quos autem *binos reges* vocat, aliis ſunt *conſules*, indigeno ſermone *ſuffetes*, quod ex Ebraeo *Schophet* (iudex) eſt. Livius 30, 7. *Senatum ſuffetes, quod velut conſulare* eſt,

est, postquam [15] rex fuerat [16] anno secundo & vi-
gesimo. Ut enim Romae consules, sic Cartha-
gine quotannis annui bini reges creabantur. In 5
eo magistratu pari diligentia [17] se Hannibal prae-
buit, ac fuerat in bello. natque effecit, ex
novis vectigalibus non solum ut esset pecunia,
quae Romanis [18] ex foedere penderetur, sed etiam
superesset, quae in aerario poneretur. Deinde, 6
anno post praeturam, Marco Claudio, Lucio Fu-
rio coss. Romani legati Carthaginem venerunt.
Hos Hannibal [19] sui exposcendi gratia missos ra-
tus, priusquam his [20] senatus daretur, [21] navem
conscendit clam, atque in Syriam ad Antiochum

---

imperium apud eos erat, vocaverunt. Festus (aut Paulus Diac.) *Suffes Consul lingua Poenorum.* C. Livio quoque 28, 38. *Suffetes summus Poenis est magistratus.* Adde Sen. de Tranqu. an. c. 3. & Bernegg. not. ad Iustin. 31, 2, 6. βασιλεῖς etiam dixit Aristoteles Polit. 2, 9. 15 *rex fuerat*) improprie talis, ut apud Lacedaemonios. Rectius Consulem vocat Iustinus l. c. 16 *anno*) scil. aetatis suae. 17 *se praebuit*) fuit, & res domi administrandas gessit, ut praetor. 18 *ex foedere penderetur*) solveretur, prout Scipio imperaverat. v. Liv. 30, 16. 19 *sui exposcendi gratia*) ideo, ut poscerent a senatu, ut captivus tradatur, conf. 2, 8, 5. 20 *senatus daretur*) i.e. dies constitueretur convocatum senatum adeundi mandataque sua exponendi. 21 *navem conscendit*) Plenius enarrat Livius 33, 47 & 48: Iust. 31, 2. C. Suorum insidiis petitus profugit Tyrum, exceptusque omni genere honorum Antiochiam navigavit. Regem inde profectum Ephesi est consecutus & ab eo velut Deorum munus exceptus est. v. Iustin. 31, 3, 5. Quam facere irriserit regis stultitiam v. ap. Gell. 5, 5.

profugit. Hac re palam facta Poeni naves duas, quae eum comprehenderent, si possent consequi, miserunt: bona eius publicarunt: domum [22] a fundamentis disiecerunt, ipsum exsulem iudicarunt.

VIII. At Hannibal anno tertio, postquam [1] domo profugerat, L. Cornelio, Quinto Minucio coss. cum quinque navibus [2] Africam accessit, in finibus [3] Cyrenaeorum, si forte Carthaginienses ad bellum, Antiochi spe fiduciaque [4] inducere posset: cui iam persuaserat, ut cum exercitibus [5] in Italiam proficisceretur. [6] Huc Magonem fratrem
2 excivit. Id ubi Poeni resciverunt, [7] Magonem ea-

---

22 *a fundamentis*) i. e. funditus, conf. 20, 3, 3. Sic *M. Flacci & Saturnini penates ab imis fundamentis eruti*, Val. Max. 6, 3, 1. Notum est *Aequimelium*. Liv. 4, 16. v. de hac poena proditorum & seditiosorum Piccarti observ. Dec. 3, 1.

Cap. VIII. 1 *domo*) ex patria urbe, Carthagine. 2 *Africam accessit*) Nihil de hoc accessu Livius aut Appianus, quin potius uterque affirmant, ille 34, 60; hic Syr. p. 147. ne ausum quidem de hac re litteras Carthaginem mittere. Alios ergo auctores noster, alios Livius & Appianus secuti sunt. C. 3 *Cyrenaeorum*) Cyrenae urbs praecipua regionis pentapolitanae in Africa ex opposito Peloponnesi. 4 *inducere*) permovere per Aristonem Tyrium, quem Carthaginem miserat, ut societatem Antiochi offerret. v. Liv. 34, 60. 5 *in Italiam*) Negabat *opprimi Romanos nisi in Italia posse*. Iustin. 31, 3, 7. 6 *Huc*) scil. in fines Cyrenaeorum. 7 *Magonem*) Aut verum hoc nomen non est, aut eiusdem nominis duo fuerunt fratres, quorum prior antea occisus, v. 7, 4. & ibi notata.

dem

dem, qua fratrem, poena affecerunt. [8] Illi desperatis rebus cum solvissent naves, ac vela ventis dedissent, Hannibal ad Antiochum pervenit. de Magonis interitu duplex memoria prodita est. Namque alii naufragio, alii a servis ipsius interfectum eum, scriptum reliquerunt. Antio- 3
chus autem si tam [9] in agendo bello parere voluisset consiliis [10] eius, quam in suscipiendo instituerat, [11] propius [12] Tiberi quam [13] Thermopylis, [14] de summa imperii dimicasset. quem etsi multa [15] stulte conari videbat, tamen [16] nulla

---

8 *illi*) Hannibal & Mago. 9 *in agendo bello*) gerendo, administrando. Insolens sermo Latino videtur, qui fortasse *gerendo* legendum putat. Sed salva res nec extra usum Latinorum. Ovid. Art. am. 1. v. 182. *bellaque non puero tractat agenda puer.* Gratius Cyneget. v. 334. *Quod nisi & accessus, & agendi tempora belli Noverit.* Eutrop. 2, 5. *bellum cum Samnitibus per annos novem & XL. actum: & 6, 7. Haec duo bella Luculli agebant.* 10 *eius*) Hannibalis. 11 *propius Tiberi &c.*) quippe Hannibalis una atque eadem semper sententia erat, ut in Italia bellum gereretur, *Liv.* 34, 60. quod cum negligeret Antiochus, Graeciam eligens belli sedem; factum est, ut apud Thermopylas vinceretur. *Idem* 36, 15 & 18. *Flor.* 2, 8, 11. C. 12 *Tiberi*) fluvio Italiae Romam alluenti. 13 *Thermopylis*) angusta via in Boeotia. v. Tab. II. Ibi in proelio insignis exstitit M. Catonis virtus, de qua praeter Livium Plutarchus in eius vita. 14 *de summa*) sc. potestate, i. e. de imperio. 15 *stulte conari*) dementi ratione suscipere. Exemplum eius rei vide apud Gellium 5, 5. 16 *nulla des. in re*) i. e. ubique constanter Antiocho adfuit sua opera.

3 deseruit in re. Praefuit paucis navibus, quas ex Syria iussus erat in Asiam ducere, hisque adversus [17] Rhodiorum classem in [18] Pamphylio mari conflixit. [19] Quo cum multitudine adversariorum [20] sui superarentur: ipse, [21] quo cornu rem gessit, fuit superior.

IX. [1] Antiocho fugato, verens, [2] ne dederetur, quod sine dubio accidisset, [3] si sui fecisset potestatem, [4] Cretam ad Gortynios venit, ut ibi, quo se con-
2 ferret, consideraret. Vidit autem vir omnium

---

17 *Rhodiorum*) Rhodus insula maris mediterranei Asiam minorem alluentis v. Tab. III. 18 *in Pamphylio mari &c.*) Pamphilia regio minoris Asiae, huic mari nomen dedit. De hac pugna navali vide Livium 37, 23. C. *19 quo*) in quo proelio. 20 *sui*) Hannibalis milites. 21 *quo cornu &c.*) cornu sinistro Hannibal; dextro Apollonius, unus purpuratorum praeerat. *Liv. c. l. C.*

Cap. IX. 1 *Antiocho fugato*) Ex Asia in Syriam reiectus dicere est solitus: *benigne sibi a populo Rom. esse factum, quod nimis magna procuratione liberatus modicis regni terminis uteretur.* Cic. pro Deiot. c. 13; Val. Max. 4, 1. ext. 9. 2 *ne dederetur*) quia conditionibus pacis, a Romanis datae, etiam haec adiecta erat, ut Hannibalem, concitatorem belli, rex dederet. *Liv.* 38, 38. *extr. Eutrop.* 4, 2. C. 3 *si sui fecisset potestatem*) *wenn er sich hätte fangen lassen.* 4 *Cretam ad Gortynios*) Gortyna insulae Cretae urbs, olim cumprimis potens, sita XC. stadiis a mari Africo, *Strab.* 10. p. 329. atque ita in mediterraneo. *Plin.* 4, 12; ut tamen vergat πρὸς νότον, *in austrum* sive partem insulae australem, *Scylax peripl. p.* 18. Plinius & Scylax tribus syllabis *Gortyna* scribunt: Stephanus Byzantius duabus *Gortyn*, & Homerus Iliad. B. v. 646. Οἱ Κνωσσὸν τ' εἶχον, Γόρτυνά τε τειχιόεσσαν. C.

calli-

callidissimus, magno [5] se fore periculo, nisi quid
[6] providisset, propter avaritiam [7] Cretensium,
[8] magnam enim secum pecuniam portabat, de 3
qua sciebat [9] exisse famam. Itaque capit tale con-
silium: [10] amphoras complures complet plum-
bo: [11] summas operit auro & argento. Has [12] Gor-
tyniis praesentibus deponit in [13] templo Dia-
nae; simulans, se suas [14] fortunas illorum fidei
credere. His in errorem ductis, statuas aeneas,
quas secum portabat, omnes sua pecunia com-
plet, easque in [15] propatulo domi abiicit. Gor- 4
tynii templum magna cura custodiunt, non tam

---

5 *se fore periculo*) sibi insidias futuras. 6 *providisset*) cavisset. *Providere* enim, quod membranae habent pro vulgato *praevidere*, est cavere, ut in illo Terentii, *quae si non astu providentur*, Andr. 1, 1, 3. Phorm. 1, 4, 5. C. Adde Cic. fam. 9, 19. 7 *Cretensium*) His Cretae incolis varia obiiciuntur vitia; quod sint *perfidi, mendaces, ignavi, rapaces* &c. de quibus & Paulus ad Tit. 1, 22. 8 *magnam pecuniam*) ingens auri & argenti pondus. Sic 7, 9. 2. 9 *exisse famam*) rumorem sparsum esse. Sic 17, 2, 1. & *in turbam exisse* 14, 6, 2. 10 *amphoras*) i. e. vasa, duas ansas habentes. 11 *summas*) summitatem s. superiorem partem amphorarum intelligit. 12 *Gortyniis*) civibus urbis Gortynae, in MS. est *praesentibus principibus*, sc. illius urbis, non male. 13 *templo Dianae*) Mos pecuniam propter securitatem religionis in templis asservare. Supra 3, 3, 1. *CCCCLX. talenta quotannis Delum sunt collata.* Cic. de Leg. 2, 16. *Athenienses Clisthenes Iunoni Samiae, cum rebus timeret suis, filiarum dotes credidit. C.* Adde Caes. 13. C. 1, 6; 2, 18; 3, 23 & 105. 14 *fortunas*) opes a fortuna concessas. 15 *in propatulo*) Propatulum apertus & incustoditus locus. adde Plin. epist. 1, 8. Cic.

16 a ceteris, quam ab Hannibale, ne quid ille 17 inscientibus his, tolleret, 18 secumque portaret.

X. Sic conservatis suis rebus 1 Poenus, illusis Cretensibus omnibus, ad 2 Prusiam in Pontum pervenit. apud quem 3 eodem animo fuit erga 4 Italiam, neque aliud quidquam egit, quam regem
2 armavit & 5 exercuit adversus Romanos. Quem cum videret 6 domesticis rebus minus esse robustum (conciliabat ceteros reges), 7 adiungebatque
3 bellicosas nationes. 8 Dissidebat ab eo 9 Perga-

Verr. de Signis c. 49 *Ante aedem Cereris in aperto ac propatulo loco signa duo sunt.* C. 16 *a ceteris*) i. e. adversus ceteros cives, vor den übrigen. 17 *inscientibus his*) ignorantibus principibus civitatis. 18 *secumque portaret*) ac secum (uti est 18, 12, 4.) auferret. Aliqui leguntur *asportaret*

Cap. X. 1 *Poenus*) i. e. *Carthaginiensis Hannibal*, nomen gentile pro proprio per Metonymiam ponitur. 2 *Prusiam in Pontum*) in Bithyniam, regionem Ponto Euxino adiacentem. Inscriptio vetus de Plinio, Bithyniae praeside, apud Gruter. f. 454. LEGAT. PRO. PRAET. PROVINC. PONTI CONSVLARI POTESTATE. De Bithyniae autem regibus Historiam nostram Antiquam, si placet, inspicias. C. De Prusia autem conf. Val. Max. 3, 7. ext. 6; Iustin. 32, 4, 5; Cic. de Divin. 2, 24. 3 *eodem animo*) i. e aeque hostili ac apud Antiochum. 4 *Italiam*) Romanos Italiam incolentes. 5 *exercuit*) Ita meliores libri: alii *excitavit*. Est autem *exercuit* idem, quod longo otio insuetum bellis, ad exercitium reduxit, eoque firmare instituit. C. 6 *domesticis rebus*) copiis, quas ipse domi suae, vel in regno suo habebat; & contra distinguuntur *externis*, quae ab aliis regibus petuntur. 7 *adiungebat*) sc. ad societatem, vel *ad amicitiam*, uti additur 7, 5, 6. 8 *dissideret ab eo*) adversabatur Prusiae, er war mit ihm uneins.

menus

menus rex Eumenes, [10] Romanis amicissimus, bellumque [11] inter eos gerebatur & mari & terra. quo magis cupiebat eum Hannibal opprimi. sed [12] utrobique Eumenes plus valebat propter [13] Romanorum societatem: quem si removisset, faciliora sibi cetera fore arbitrabatur. ad hunc interficiendum [14] talem iniit rationem. Classe 4
paucis diebus erant [15] decreturi; [16] superabatur navium multitudine. [17] dolo erat pugnandum, cum [18] par non esset armis. Impe-

---

9 *Pergamenus rex Eumenes*) Eumenes Attali senioris filius: minoris pater: Philadelphi Attali frater. Horum regnum erat in citeriore Asia, in Lydia maxime & Ionia, regia sedes Pergami. *Vide Hist. Antiqu.* C. 10 *Romanis amicissimus*) Socium & commilitonem populi Rom. vocat Florus 2, 20, 2; φιλοεωμαῖον Plutarchus in Catone. conf. Val. Max. 2, 2, 1. 11 *inter eos*) sc. Regem Bithynum & Pergamenum. 12 *utrobique*) & mari & terra. Sic Iust. 20, 2, 8; & 31, 7, 3. 13 *Romanorum societatem*) Pergameni reges amici & socii Romanorum. Ipse Eumenes apud Livium 36, 53. in senatu dixit, *vetustissima domus nostrae vobiscum amicitia.* Eluxit illa in bello contra Antiochum, ubi Eumenes Romanos egregie adiuvit, etiam amplissimis donis vicissim ab illis donatus fuit, *Liv.* 38, 39. C. 14 *talem iniit rationem*) talem modum agendi, tale consilium aggressus est. 15 *erant decreturi*) Ita Schotti, Gisanii, Savaronis codd. & ed. Ultraiect. amplectuntur, Bosius & Schefferus, vulgo *decertaturi.* Proelii autem notio in verbo *decernere* supra c. 4. fuit explicata. C. 16 *superabatur*) sc. Ponticus rex & eius amicus Hannibal pauciores naves habebat. 17 *dolo erat pugnandum*) dolus an virtus, quis in hoste requirat, Verg. Aen. 2, 390. conf. Grot. I. B. & P. 3, 1, 6. 18 *par non esset*) inferior esset vi armata.

ravit quam plurimas [19] venenatas ſerpentes vivas
5 colligi, easque in vaſa fictilia coniici. Harum cum [20] confeciſſet magnam multitudinem, die ipſo, quo facturus erat navale proelium, [21] claſſiarios convocat, iisque praecipit, *omnes ut in unam Eumenis regis concurrant navem,* [22] *a ceteris tantum ſatis habeant ſe defendere. id facile illos ſerpentium multitudine conſecuturos.* [23] *Rex autem qua nave veheretur, ut ſcirent, ſe facturum; quem ſi aut cepiſſent, aut interfeciſſent,* [24] *magno his pollicetur praemio fore.*

XI. Tali cohortatione militum facta, claſſis ab utrisque in proelium deducitur. [1] quarum acie conſtituta priusquam [2] ſignum pugnae daretur, Hannibal, [3] ut palam faceret ſuis, quo loco Eumenes eſſet, tabellarium in ſcapha cum [4] caduceo

---

19 *venenatas ſerpentes*) Frontinus, qui hoc inter ſtratagemata refert, 4, 7, 10. *vaſcula viperis plena* appellat. C. Alii alias feras venenatas fuiſſe ferunt. *Serpens* alias maſculino genere, hoc loco foeminino ponitur. 20 *confeciſſet*) collegiſſet, comparaſſet. 21 *claſſiarios*) milites e navibus pugnaturos. 22 *a ceteris*) ſc. navibus, rege oppreſſo facile turbandis & perdendis. 23 *rex autem*) Ordo h. l. talis eſt: *ſe autem facturum, ut ſcirent, qua nave veheretur.* 24 *magno praemio fore*) i. e. magnum ſe praemium daturum. Ita 4, 4, 6.

Cap. XI. 1 *quarum*) ſcil. claſſium, ſive navium in utraque claſſe. 2 *ſignum pugnae*) ſc. navalis, cuius initium ſtatim conſpecto ſigno ſequebatur. v. Lipſ. de Mil. Rom. 4, 13. 3 *ut palam faceret*) ut aperiret, ut manifeſtaret, declararet. 4 *caduceo*) ſigno legationis. Nonius 12, 37. ex Varrone interpretatur *ſignum pacis.* Formam mittit:

mittit: qui ubi ad naves adversariorum pervenit,
epistolam ostendens, se regem [5] professus est quae-
rere. Statim ad Eumenem deductus est, quod 2
nemo [6] dubitabat aliquid de pace esse scriptum.
Tabellarius, ducis nave [7] declarata suis, eodem, 3
unde ierat, se recepit. At Eumenes, [8] soluta epi-
stola, nihil in ea reperit, nisi quod ad irridendum
[9] eum pertineret. cuius etsi caussam mirabatur,
neque [10] reperiebatur, tamen proelium statim
committere non dubitavit. Horum in concursu 4
Bithyni, Hannibalis [11] praecepto, universi navem
Eumenis adoriuntur: [12] quorum vim cum rex su-

---

ita Plinius 29, 3. delineat: *exterae gentes caduceum in pacis argumentis circumdata effigie angulum fecerunt, neque enim cristatos esse in caduceo mos est.* Adde Macrob. Sat. 1, 19. Glossarium Philoxeni: *Caduceum* (&) *hic caduceus κηρύκιον, ὃ βαστάζουσιν οἱ πρέσβεις.* Ex hac voce, aut potius Siculae & Tarentinae dialecti *κορύκιον*, derivant plerique *caduceum*, R. & D. permutatis. C. Defigebatur plerumque in prora navis. v. Scheffer. de Mil. navali p. 335. 5 *professus est*) palam dixit. 6 *dubitabat*) post hoc verbum noster saepe infinitivo usus est, pro quo hic dici poterat: *quin aliquid esset scriptum.* Sic statim iterum §. 3. 7 *declarata suis*) i. e. monstrata s. palam facta militibus Bithynicis. 8 *soluta epistola*) cum vincula, quibus colligata erat, laxasset. conf. Salmas. Specim. confut. Herald. c. 19. 9 *eum*) Poterat dicere *ad irridendum se.* Sic supra c. 9, 4: *ne quid ille, inscientibus his, tolleret*, id est, se inscientibus. *Lambin. C.* 10 *reperiebatur*) sc. caussa ulla missae epistolae. 11 *praecepto*) i. e. secundum id, quod praeceperat Hannibal. 12 *quorum vim*) Bithynorum vehementem impetum.

ſtinere non poſſet, [13] fuga ſalutem petiit: quam
conſecutus non eſſet, niſi [14] intra ſua praeſidia ſe
recepiſſet, quae in proximo littore erant collocata.
5 Reliquae Pergamenae naves cum adverſarios
[15] premerent acrius, repente in eas vaſa fictilia, de
quibus ſupra [16] mentionem fecimus, [17] coniici coe-
pta ſunt: [18] quae iacta initio riſum pugnantibus
excitarunt, neque quare id fieret, poterat intelligi.
6 poſtquam autem naves completas conſpexerunt
ſerpentibus, [19] nova re perterriti, cum, quid poti-
ſſimum vitarent, non viderent, [20] puppes averte-
runt, ſeque ad ſua caſtra nautica [21] retulerunt. Sic
Hannibal conſilio arma Pergamenorum ſuperavit: neque tum ſolum ſed ſaepe [22] alias [23] pedeſtri-
bus copiis pari prudentia pepulit adverſarios.

---

13 *fuga ſalutem petiit*) er hat ſich retiriret. 14 *intra ſua praeſidia*) *ad pedeſtres copias* in littore collocatas, quae perſequentes Bithynos & propius accedentes miſſilibus arcebant. C. Mox §. 6. *caſtra nautica* vocat. 15 *premerent*) urgerent, perſequerentur, auf dem halſe waren. Sic 13, 3, 1. 16 *ſupra*) paullo ante c. 10, 4. Haec vaſa Iuſtinus 32, 4, 6. *fictiles lagenas* vocat. 17 *coniici coepta ſunt*) idem eſt ac *coniici coeperunt*. Sic ſaepe noſter 13, 3, 1; 15, 7, 1. 18 *quae iacta &c.*) cum frangi cernerent Pergameni, ludum iocumque arbitrati riſerunt. 19 *nova re*) ſingulari hoc ſtratagemate. 20 *puppes*) imo proras avertunt, inquit Lambinus, qui fugunt. Sed quidni puppes, cum celeriter vellent recedere. vid Gronov. Obſerv. 4, 25. 21 *retulerunt*) receperunt ſe, ut modo Eumenes, ad ſua praeſidia. 22 *alias*) alio quoque tempore, & aliis in locis. 23 *pedeſtribus*) terreſtribus, peditatu & equitatu. conf. 9, 1, 1.

Quae

Quae dum in Asia geruntur, accidit casu, ut le- XII.
gati [1] Prusiae Romae apud [2] L. Quintium Flamininum consulem coenarent, atque ibi de Hannibale mentione facta, ex his unus diceret, *eum in Prusiae regno esse*. Id postero die Flaminius [3] senatui 2
detulit. [4] Patres conscripti, qui Hannibale [5] vivo nunquam se sine insidiis futuros existimabant, legatos in Bithyniam miserunt, in his Flamininum, qui a rege peterent, *ne* [6] *inimicissimum suum secum haberet, sibique ut dederet*. His Prusias negare [7] ausus non est. illud recusavit, *ne id a se fieri postularent, quod* [8] *adversus ius hospitii esset*: 3

Cap. XII. 1 *Prusiae*) regis Bithyniae. 2 *L. Quintium Flamininum*) Liv. 39, 51; Plutarchus in Flaminino p. 380; & Eutropius 4, 4. *Titum* hunc postea legatum praenomine appellant; adde Aur. Vict. c. 51. Bosius tamen intelligi vult alterum Flamininum, praenomine *Lucium*. Cetera *Flaminium*, quod plebeiae gentis nomen erat. *C.* 3 *senatui detulit*) id est, *ad senatum*. Nam etiam tertio casui hac notione iungitur Iustinus 1, 5, 2. *a parentibus puerorum querela est regi delata*. conf. Idem 9, 6, 7. Et Tac. 13, 43, 1. *Nec deerant qui haec iisdem verbis, aut versa in deterius Senecae deferrent*. quod contra Lambinum notandum, qui legendum putat *ad senatum*. *C.* 4 *Patres*) Senatores Romani, quorum solennis ille titulus est. ut *patres* vocentur. conf. Liv. 2, 1. 5 *vivo*) so lange Hannibal im leben. Romani eum pro igne habebant, cui abesset nihil, nisi qui eum excitaret. v. Plut. in Flamin. c. 37; & Bernegg. in Iustin. 31, 2, 8. 6 *inimicissimum*) maximum inimicum Hannibalem. Sic Cic. pro Mil. c. 9. Contra *intimus* est *amicus* coniunctissimus supra 10, 1, 3. 7 *ausus non est*) propter potentiam Romanorum; quos nec potuit tuto, nec voluit offendere *C.* 8 *adv. ius hospitii*) quia inviolabiles hospites, utpote arctissimo amicitiae genere

ipsi

ipsi si possent, comprehenderent: locum ubi esset, facile inventuros. Hannibal enim uno loco se tenebat in [9] castello, quod ei ab rege datum erat muneri: idque sic aedificarat, ut in omnibus partibus aedificii, [10] exitus haberet, semper verens, ne
4 [11] usu eveniret, quod accidit. Huc cum legati Romanorum venissent, ac [12] multitudine domum eius circumdedissent, [13] puer ab ianua prospiciens Hannibali dixit, plures praeter consuetudinem

---

coniuncti. Sic Piso abnuit caedem Neronis apud Tacitum 15, 51, 2. invidiam praetendens, *si sacrae mensae diique hospitales caede qualiscunque principis cruentarentur.* C. conf. supra 2, 8, 3. 9 *castello*) quod in finibus Nicomediensium, *Eutrop.* 4, 2. aut in fabuloso loco erat Bithyniae iuxta mare (τόπος θινώδης ἀπὸ θαλάσσης) *Plutarch. in Flaminio p.* 381. castello, aut proximo vico, nomen Libyssae erat, *ibidem:* ni id nomen πεδίȣ, *regionis* sive campi fuit, *Appian. Syr. p.* 150. Oraculi inde ambiguitas notatur, qua mortis locum Hannibali praedixisse fertur apud Plutarchum & Appianum: Λίβυσσα κρύψει βώλος, Αννίβȣ δέμας. C. 10 *exitus*) ianuas, fores, per quas pateret exitus, si se subducere vellet. 11 *usu eveniret*) accideret. *Usus* idem notat, quod *experientia.* Dicitur alias *usu venire*, quod notius est: hoc vero *usu evenire* rarius. 12 *multitudine*) i. e. armatis sive militibus a Prusia acceptis. 13 *puer ab ianua*) Pignorius, Dilherrus, aliique haec ita coniungunt, ut ab *ianua* non a verbo *prospicere*, sed a voce *puer* pendeat, sitque *puer ab ianua* ianitor, sive ut Gellius 12, 10. loquitur, claustritumus, qui claustris ianuae praeesset. Praepositionem itaque eam vim habere, quam habet in formulis *a pedibus ab epistolis. a manu*, subaudito vel expresso *servi* vel simili vocabulo: Alii haec verba simpliciter cum *prospiciens* componunt. C.

arma-

armatos [14] apparere. qui imperavit eis ut omnes fores aedificii circumiret, ac propere sibi renuntiaret, num eodem modo undique [15] obsideretur. Puer cum celeriter, [16] quid esset, renunciasset, 5
[17] omnesque exitus occupatas ostendisset: sensit id non fortuito factum, sed [18] se peti, neque sibi diutius vitam esse retinendam. quam ne [19] alieno arbitrio dimitteret, memor pristinarum virtutum, [20] venenum, quod semper [21] secum habere consueverat, sumsit.

Sic vir fortissimus, multis variisque [1] perfunctus laboribus, [2] anno [3] acquievit septuagesimo. XIII.

---

14 *apparere*) conspiciendos esse, adesse. 15 *obsideretur*) an omnes exitus ab armatis custodirentur, ut elabi non posset. 16 *quid esset*) quomodo se res haberet, quidque ageretur. 17 *omnes exitus occupatos*) obseptos. Lege Livium 39, 51. C. 18 *se peti*) sibi paratum iam esse exitium: man gehe auf ihn loss. Sic. 2, 2, 6. 19 *alieno arbitrio*) P. Syrus: *Bis emori est alterius arbitrio mori.* Hanc contumeliam omni cruciatu acerbiorem putarunt viri fortes. De Sexto Pompeio v. Flor. 4, 8, 4. Adde Vellei. 2, 22. de Q. Catulo. 20 *venenum sumsit*) Livius c. l. *exsecratus in caput regnumque Prusiae, & hospitales deos, violatae ab eo fidei testes, invocans, poculum exhausit.* C. conf. Val. Max. 9, 2. ext. 2. 21 *secum*) sub annuli gemma servasse dicitur. Alias opiniones de morte eius refert Plutarchus.

Cap. XIII. 1 *perfunctus*) defatigatus in Italia, domi & in exsilio, nachdem er viel Arbeit überstanden. 2 *anno septuagesimo*) LXV. pro LXX. reponendum esse Bosius suspicatur. Si enim aetas eius ab anno nono in Hispania & Italia transacta cum consulibus a pace inita usque ad obitum committitur, numerus annorum emer-

Qui

Quibus consulibus interierit, non convenit. nam
4 Atticus Marco Claudio Marcello, Q. Fabio Labeone Coss. [5] mortuum in annali suo scriptum reliquit. At Polybius L. Aemilio Paullo & Cn. Baebio Tamphilo; Sulpicius autem, P. Cornelio
2 Cethego, M. Baebio [6] Tamphilo. Atque hic tantus vir tantisque bellis [7] districtus, nonnihil temporis tribuit [8] litteris. namque aliquot eius libri sunt, [9] Graeco sermone confecti. in his ad Rhodios *de* [10] *Cn. Manlii Vulsonis in Asia rebus ge-*
3 *stis.* [11] Huius bella gesta multi [12] memoriae prodiderunt: sed ex his duo, qui cum eo in castris fuerunt simulque vixerunt, quamdiu fortuna

---

git, qui minor est septuagenario. C. 3 *acquievit*) *post laboriosam vitam exspiravit.* Sic Val. Max. 9, 12. ext. 1. *exoptata securitate acquievit.* C. 4 *Atticus*) Pomponius Atticus inter alia studia etiam historiarum conditor. Cic. ad eundem 12, 23. *quibus consulibus Carneades, & ea legatio Romam venerit, scriptum est in tuo annali,* & in Orat. c. 34. *laborem nobis Attici nostri levavit labor, qui annorum septingentorum memoriam uno libro colligavit.* C. 5 *mortuum*) adeoque A. V. C. 571. *Insignis hic annus trium toto orbe maximorum imperatorum mortibus fuit; sc. Hannibalis, Philopoemenis & Scip. Africani.* Iust. 32, 4, 9. 6 *Tamphilo*) sc. Cos. qui omnes annorum immediate sequentium consules fuerunt, ut ex Cassiodori Chronicis patet. 7 *districtus*) diversis locis occupatus. 8 *litteris*) studiis. Dio Cassius in Excerpt. Peiresc. p. 592. de Hannibale, *in multa Phoenicia & Graeca doctrina exercebatur.* 9 *Graeco sermone confecti*) graece scripti. 10 *Cn. Manlii Vulsonis*) qui Gallograeciam post bellum Antiochium domuerat. *Liv.* 38, 12 & 20 sq. C. Adde Aur. Vict. Vir. ill. c. 55. 11 *huius*) Hannibalis. 12 *memoriae prodiderunt*) conscripserunt.

passa

passa est, [13] Silenus, & [14] Sosilus Lacedaemonius. Atque hoc Sosilio Hannibal litterarum Graecarum [15] usus est doctore. Sed nunc tempus est huius libri facere finem, & [16] *Romanorum* explicare *imperatores*; quo facilius [17] collatis utrorumque factis, qui viri praeferendi sint, posset iudicari. 4

XXIV.

M. PORCIVS CATO.

Ex libro posteriore Cornelii Nepotis.

ARGVMENTVM.

1. Cato adolescens in Sabinis versatus, dein Romam deductus in foro esse coepit. Militiam secutus Marcelli

---

13 *Silenus*) vulgo *Philanius*, ignoto nomine, Vossius Hist. Graec. 1, 17. *Philinus* Agrigentinus genere, scriptor belli Punici primi, teste Polybio 1, 14. & 15; & Diodoro eclog. lib. 23. & 24. Sed quia non aeque constat, Hannibalis res eundem persecutum esse, Bosius mavult, *Silenus*, de quo Cicero de Divin. 1, 24. ait: *is diligentissime res Hannibalis persecutus est.* C. Meminit eiusdem Liv. 26, 49. v. Voss. Hist. Gr. p. 413. 14 *Sosilus Lacedaemonius*) Sosilus quidem res Hannibalis scripsit, incertum autem, an fuerit Lacedaemonius. Diodorus Sic. eclog. lib. 26. Σώσιλος ὁ Ἴλιος τὰ περὶ Ἀννίβαλ ἔγραψε ἐν βιβλίοις ζ *Sosilus Hannibalis res libris 7 scripsit.* Hunc plebeium & sine iudicio scriptorem censet Polybius 3, 20. C. 15 *usus est doctore*) habuit hunc praeceptorem Graecae linguae. 16 *Romanorum Imperatores*) Hic liber παράλληλος, ex quo Catonis vita non tam transsumpta quam excerpta est, hodie non exstat. De Attico vero peculiare opus est. 17 *collatis &c.*) comparatione instituta inter Graecorum & Romanorum facta.

in